

РЕЦЕНЗІЯ

завідувача кафедри кінезіології та фізкультурно-спортивної реабілітації Національного університету фізичного виховання і спорту України, доктора наук з фізичного виховання і спорту, професора Кашуби Віталія Олександровича на дисертаційну роботу Проценко Олени Андріївни на тему: «Психофізіологічні і психологічні критерії відбору спортсменок в черліденгу», подану на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 017 Фізична культура і спорт в галузі знань 01 Освіта / Педагогіка

Актуальність теми безперечна, оскільки робота стосується визначення рівня розвитку та прояву психофізіологічних і психологічних якостей особистості кваліфікованих спортсменок-черлідерок, які дають їм змогу показувати високий рівень професійної майстерності.

Дисертація О. А. Проценко викликає науковий інтерес і приверне увагу дослідників насамперед тим, що обрана здобувачем тема раніше не була предметом глибокого спеціального вивчення.

Авторкою підкреслено, що в умовах зростаючої спортивної конкуренції, коли фізичні можливості суперників, їхні техніко-тактичні спроможності є приблизно однаковими, виняткового значення набувають психофізіологічні та психологічні якості особистості спортсмена, зокрема рівень сформованості тих його психологічних процесів та властивостей, які мають першочергове значення для успішної спеціалізації в кожному конкретному виді спорту. Особистісні властивості спортсменів, які визначають їхню готовність до боротьби у найскладніших, часом несподіваних або невігідних, умовах та спроможність досягати поставленої мети, долаючи об'єктивні та суб'єктивні перешкоди на шляху до перемоги, стають визначальними детермінантами успішного виступу.

У складнокоординаційних видах спорту для спортсменів мають особливе значення психологічні якості, що забезпечують мобілізацію спортсмена безпосередньо перед виконанням вправ, тобто мобілізаційні якості.

Незважаючи на зацікавленість науковців у дослідженні черліденгу як молодого та перспективного виду спорту, дуже мало досліджень зосереджено на психологічному статусі черлідерів.

Ступінь обґрунтування наукових положень, висновків і рекомендацій, які сформульовані у дисертації забезпечується репрезентативним обсягом обстеження 41 спортсменки високої кваліфікації. Дослідження проведені з дотриманням вимог Гельсінської декларації Всесвітньої медичної асоціації "Етичні принципи медичних досліджень за участю людини у якості об'єкта дослідження".

Достовірність отриманих у дисертації результатів забезпечено доцільними методологічними та методичними підходами, обрані статистичні методи є також сучасними і обґрунтованими. Перевірка на нормальність розподілу вибірки даних здійснювалася за допомогою критерію Шапіро-Вілка (Samuel Sanford Shapiro, Martin Wilk), достовірність відмінностей оцінювалася за непараметричними критеріями для малих вибірок (тест Вілкоксона (Frank Wilcoxon)). Оскільки більшість отриманих результатів не відповідали закону нормального розподілу, у дослідженні переважно використовували непараметричну статистику. Під час застосування методів описового аналізу визначалися такі статистичні параметри: медіана, нижній та верхній кuartилі, тобто міжквартильний розкид (Me [25 %; 75 %]). Для порівняння незалежних вибірок використовували критерій Манна-Уїтні. Критичний рівень значущості міжгрупових відмінностей при перевірці статистичної гіпотези вважався $p = 0,05$ для парних порівнянь. Для оцінювання зв'язку між досліджуваними показниками застосовано метод кореляційного аналізу за критерієм Спірмена. Статистичну значущість коефіцієнта кореляції визначали на рівні $p < 0,05$.

Для створення психограми особистості кваліфікованої спортсменки було застосовано факторний аналіз даних, завдяки якому були визначені найбільш значущі психологічні та психофізіологічні характеристики обстежених спортсменок і тренерів.

Етапи дослідження виконані згідно з загальною ідеєю роботи і є логічними і послідовними.

Сучасний методичний рівень роботи, відповідність вибірки критеріям репрезентативності, висока інформативність використаних методів дослідження та адекватність статистичного аналізу дозволяють вважати результати

дослідження, наукові положення, висновки і практичні рекомендації достовірними та науково обґрунтованими.

Зв'язок роботи з науковими планами та темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до Плану науково-дослідної роботи НУФВСУ на 2021–2025 роки, відповідно до теми кафедри психології і педагогіки 2.9 «Мобілізація особистісного ресурсу суб'єктів спортивної діяльності засобами психолого-педагогічного супроводу» (№ державної реєстрації 0121U108308). Здобувач – співвиконавець теми.

Наукова новизна одержаних дисертантом результатів відповідає заявленому рівню роботи, викладена доступно і обґрунтовано:

уперше:

систематизовано та обґрунтовано інформативні психофізіологічні та психологічні особистісні властивості спортсменок як критерії відбору для занять черліденгом та до збірних команд;

обґрунтовано науковий підхід до оцінювання ефективності діяльності висококваліфікованих черлідерок з урахуванням ступеня вираженості значущих психофізіологічних та психологічних особистісних властивостей;

розроблено психологічні характеристики (психограму) особистості спортсменки-черлідерки;

встановлено специфічні особливості прояву та ступеня сформованості (розвитку) психофізіологічних та психологічних особистісних властивостей спортсменок залежно від віку, професійного стажу;

доповнено:

знання та уявлення про психологічні критерії черліденгу як складнокоординаційного виду спорту;

дані з питань психологічного забезпечення підготовки у спорті вищих досягнень;

підтверджено та розширено напрями індивідуального коригування тренувального процесу черлідерок з урахуванням їхніх особистісних властивостей.

Практична значущість. Визначені в даному дослідженні психофізіологічні та психологічні критерії можуть використовуватися для здійснення науково обґрунтованого підходу до процесу відбору:

юних спортсменок для подальшої професійної спеціалізації в черліденгу; на різних етапах спортивного вдосконалення з урахуванням ступеня сформованості техніко-тактичних умінь та навичок, необхідних для занять черлідінгом;

найбільш психологічно підготовлених спортсменок до збірних команд (з урахуванням розробленої психограми особистості ефективної черлідерки).

Отримані результати впроваджені в лекційні матеріали курсів підвищення кваліфікації тренерів з черліденгу Всеукраїнської федерації черліденгу груп підтримки спортивних команд (акти впровадження від 02.09.2022, 03.10.2022, 19.05.2023), тренувальний процес підготовки спортсменок Національної збірної України з черліденгу (акт впровадження від 14.02.2024).

Оцінка структури, змісту та оформлення дисертації. Структура роботи має логічну єдність. Зміст роботи (анотація, вступ, п'ять розділів, висновки, практичні рекомендації, список використаних джерел, додатки) представлено з урахуванням сучасних вимог.

У черліденгу найбільш значущими сферами особистості спортсменок, які можуть визначати ефективність і надійність їхньої змагальної діяльності, а отже потребують посиленого вивчення, є мотиваційно-вольова, емоційна та комунікативна. Відтак психологічними характеристиками кваліфікованих спортсменок, що можуть застосовуватися як критерії відбору для спеціалізації в черліденгу і потребують детального дослідження, є: рівень активності та сила нервової системи; рівень інтернального типу локалізації суб'єктивного контролю; тип темпераменту; тип акцентуації особистості; рівень мотивації до досягнення успіху та до уникнення невдачі; рівень стресостійкості та схильності до лідерства; рівень резистентності при емоційному вигоранні як прояв здатності чинити опір всім негативним та стресогенним факторам; сформованість мотивації до досягнення успіху та до уникнення невдачі.

Як зазначає О. А. Проценко, психофізіологічний стан висококваліфікованих спортсменок у черліденгу, які мають досвід виступів на змаганнях чемпіонату світу, чемпіонату Європи та етапів Ліги Європи, підтверджує, що швидкість, точність і стабільність сенсомоторних реакцій є одними з основних професійно важливих якостей спортсменок у черліденгу. Дисертанткою розроблені за відповідними психофізіологічними показниками модельні характеристики та критерії оцінювання сенсомоторних реакцій різного ступеня складності спортсменок у черліденгу, які можуть бути використані для індивідуалізації та коригування тренувального процесу, прогнозування максимальної успішності у змагальній діяльності, здійснення науково обґрунтованого спортивного відбору спортсменок для занять черліденгом та до збірних команд.

Згідно з отриманими О. А. Проценко даними, спортсменки молодшої і старшої вікових груп, висококваліфіковані спортсменки старшого віку з різним рівнем кваліфікації статистично значущо відрізняються ($p < 0,05$) за рівнем сумарного відхилення, середнього відхилення та середнього випередження в реакції на рухомий об'єкт. Це дає підставу О. А. Проценко вважати показники реакції на рухомий об'єкт (серед інших сенсомоторних реакцій різного ступеня складності) найважливішими психофізіологічними критеріями, які визначають функціональну підготовленість спортсменок у даному виді спорту. На переконання О. А. Проценко, розроблені для кваліфікованих черлідерок критерії оцінювання показників тепінг-тесту можуть стати основою для створення експрес-діагностики динамічної м'язової витривалості руху кисті, функціонального стану нервово-м'язової системи домінантної та субдомінантної руки спортсменок у черліденгу.

Як зазначає дисертантка, кореляційний аналіз отриманих результатів свідчить про наявність взаємозв'язку між генетично обумовленими основними властивостями нервових процесів за психофізіологічними показниками в режимі зворотного зв'язку та в режимі нав'язаного ритму із психологічними характеристиками спортсменок, що свідчить про вплив стану психофізіологічних функцій кваліфікованих черлідерок на вибір копінг-стратегій, рівень мотивації,

настрій і навіть на рівень суб'єктивного контролю черлідерок, а також про інтеграцію компонентів індивідуальності спортсменок.

Складені О. А. Проценко, за отриманими результатами психограми особистості кваліфікованих спортсменок молодшої і старшої вікових груп на основі їхніх психофізіологічних властивостей, свідчать: переважна більшість випробуваних спортсменок з різним рівнем кваліфікації характеризувалася середнім і нижче середнього рівнем функціональної рухливості нервових процесів та слабкою нервовою системою за показниками СНС і в режимі зворотного зв'язку, і в режимі нав'язаного ритму; спортсменки молодшої вікової групи мають середній час простої зорово-моторної реакції та нижче середнього – час реакцій простого і складного вибору; спортсменки старшої вікової групи – середній час простої зорово-моторної реакції та середній час реакцій простого і складного вибору.

Авторка зазначає, що серед типів темпераменту черлідерок молодшої і старшої вікових груп найбільше представлено холеричний тип (46,67 % спортсменок), інші типи розподілені таким чином: меланхолійний – 16,67 %, флегматичний – 13,33 %, сангвінічний – 10,00 %, змішаний тип (холерик / меланхолік) – 13,33 %, що узгоджується з вимогами специфіки діяльності у черліденгу до особистості спортсменки: запорукою успішного професійного становлення в цьому виді спорту є висока реактивність, активність, швидкий темп реакцій.

За результатами дослідження О. А. Проценко встановлено, що кваліфікаційними особливостями черлідерок є: низький рівень наявного стресу (58,06 %), помірний рівень ситуативної тривожності (56,67 %), високий рівень особистісної тривожності (93,33 %), високий та вище середнього рівень передзмагальної особистісної тривожності (51,61 %); екстернальний тип локусу контролю (80 %); більш виражена мотивація до досягнення успіху, ніж мотивація до уникнення невдачі (56,67 % – з помірно високим, 36,67 % – з високим рівнем мотивації до досягнення успіху, 36,67 % – із середнім рівнем мотивації до уникнення невдачі).

На думку О. А. Проценко, психограми особистості спортсменок у черліденгу, з урахуванням їхніх психологічних властивостей, мають відображати ступінь сформованості показників екстраверсії/інтроверсії, емоційної стійкості, особистісної, ситуативної (реактивної) та передзмагальної тривожності, рівня суб'єктивного контролю, мотивації до досягнення успіху та мотивації до уникнення невдачі, а також показники самопочуття, активності та настрою. За своїм якісним змістом психограми спортсменок молодшої і старшої вікових груп дещо відрізняються: черлідерки молодшої вікової групи з різним рівнем кваліфікації продемонстрували вище середнього рівень передзмагальної тривожності, старшої – середній рівень; черлідерки молодшої вікової групи – високий рівень мотивації до уникнення невдачі, старшої – середній рівень. Як зазначає дисертантка, за іншими психологічними властивостями розроблені психограми особистості спортсменок не відрізнялися: високий рівень особистісної тривожності, середній рівень ситуативної (реактивної) тривожності, високий рівень самопочуття, активності та настрою, низький рівень суб'єктивного контролю, високий рівень мотивації до досягнення успіху, низький рівень емоційної стійкості, середній рівень екстраверсії/інтроверсії.

Дисертанткою розроблені на основі отриманих кількісних показників психофізіологічні та психологічні критерії, систематизована група показників для комплексного оцінювання психологічних властивостей особистості у зв'язку із станом психофізіологічних функцій спортсменок-черлідерок. Система оцінювання стану психофізіологічних функцій кваліфікованих спортсменок може використовуватися у процесі професійного відбору та підготовки спортсменів у складнокоординаційних видах спорту, комплектуванні збірних команд у черліденгу.

На основі виконання поставлених в роботі завдань і отриманих результатів дисертантка формулює висновки, які узгоджуються з даними, наведеними в основних розділах роботи, і дозволяють судити про ступінь виконання поставлених завдань і досягнення мети роботи. Роботу завершують практичні рекомендації, додатки та список використаних джерел.

В цілому, за змістом дисертаційної роботи, слід зазначити її чітку, логічну побудову, яка повністю відображає шляхи досягнення сформульованих автором цілей і виконання заявлених завдань.

Матеріал дисертації викладено послідовно, стиль викладення науковий, чіткий і лаконічний. Застосована в роботі наукова термінологія є загально визнаною, стиль викладення результатів теоретичних і практичних досліджень, нових наукових положень, висновків і рекомендацій забезпечує доступність їх сприйняття та використання.

Основні положення дисертаційної роботи представлені на міжнародних та всеукраїнських конференціях: на V–VII Всеукраїнських наукових електронних конференціях «Актуальні проблеми психолого-педагогічного супроводу та розвитку суб'єктів спортивної діяльності» (м. Київ, 2022–2024 рр.); XXII Міжнародній науково-практичній конференції «Фізична культура, спорт і здоров'я: стан, проблеми та перспективи» (м. Харків, 2022 р.); XV–XVII Міжнародних конференціях молодих вчених «Молодь та олімпійський рух» (м. Київ, 2022–2024 рр.); 31th European Congress of Psychiatry «Social Cohesion, a Common Goal for Psychiatry» (Paris, France, 2023); Міжнародній науково-практичній конференції «Public health – a basis of physical culture and sports» (м. Ченстохова, Польща, 2023 р.); IX Всеукраїнській науково-практичній конференції «Медико-біологічні проблеми фізичного виховання різних груп населення» (м. Кременець, 2023 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Adaptive and Psychophysiological issues of physical culture and sports» (м. Київ – м. Черкаси, 2023 р.); X Всеукраїнській науково-практичній онлайн-конференції «Фізичне виховання, спорт та здоров'я людини: досвід, проблеми, перспективи» (у циклі Анохінських читань) (м. Київ, 2023 р.).

Структура та обсяг дисертації. Матеріали роботи викладено на 164 сторінках основного тексту. Загальний обсяг дисертації – 237 сторінок. Дисертаційна робота складається з анотації, списку публікацій здобувачки за темою дисертації, переліку умовних позначень, вступу, п'яти розділів та висновків до них, прикінцевих висновків, практичних рекомендацій, списку використаних джерел та додатків. Дисертація ілюстрована 47 таблицями,

12 рисунками та містить 6 додатків. Список використаних літературних джерел містить 295 найменувань, з яких 110 – англomовні.

Повнота викладу наукових положень, висновків та рекомендацій здобувача в опублікованих працях. Наукові результати дисертації висвітлені в 16 наукових публікаціях: 5 статтях у наукових виданнях з переліку наукових фахових видань України, 10 публікаціях апробаційного характеру, 1 публікація додатково відображає наукові результати дисертації.

Відомості про дотримання академічної доброчесності. У тексті дисертації та наукових публікаціях О. А. Проценко відсутні порушення академічної доброчесності.

Позитивно оцінюючи в цілому рівні наукової новизни, теоретичного і практичного значення дослідження, необхідно зробити деякі зауваження:

1. У вступі здобувач вказує, що він співвиконавець теми 2.9 «Мобілізація особистісного ресурсу суб'єктів спортивної діяльності засобами психолого-педагогічного супроводу» (№ державної реєстрації 0121U108308). На нашу думку, потрібно було вказати роль автора як співвиконавця теми.

2. У вступі дисертантка наголошує: «Оскільки черліденг в Україні є «молодим» видом спорту, у цій сфері ще бракує фундаментальних наукових досліджень щодо різних аспектів підготовки спортсменок». В той же час авторка не наводить здобутки прикладного характеру фахівців у цій сфері.

3. Основні положення дисертаційної роботи представлені на міжнародних та всеукраїнських конференціях, в той же час відсутня інформація щодо звітних наукових конференцій кафедри, де навчалася здобувачка.

4. Інформацію, яку дисертантка наводить у підрозділі 3.1, логічно та доцільно було б перенести до 1 розділу дисертаційної роботи.

5. Висновки до розділів 3 та 4 потребують більш лаконічного та стислого викладення.

6. Низку положень розділу «Аналіз та узагальнення результатів дослідження» доцільно перенести до 1 розділу дисертаційної роботи.

7. Загальні висновки роботи викладені у відповідності до завдань дослідження, але потребують більш лаконічного та стислого викладення.

8. У тексті роботи зустрічаються поодинокі стилістичні та орфографічні помилки.

Наведені зауваження не мають принципового значення та не знижують рівень наукових, методичних і практичних здобутків здобувача.

Загальний висновок.

Аналіз дисертації та опублікованих праць дає підстави для висновку про те, що дисертація **Проценко О. А.** на тему: «**Психофізіологічні і психологічні критерії відбору спортсменок в черліденгу**», подана на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності **017 Фізична культура і спорт**, є завершеною, самостійно виконаною науковою працею, що має вагоме теоретичне і прикладне значення, заслуговує позитивної оцінки, відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки № 759 від 31.05.2019), вимогам освітньо-наукової програми, яку завершив здобувач і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами), а її автор **Проценко О. А.** заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 01 Освіта / Педагогіка за спеціальністю 017 Фізична культура і спорт.

Рецензент:

доктор наук з фізичного виховання і спорту, професор, завідувач кафедри кінезіології та фізкультурно-спортивної реабілітації Національного університету фізичного виховання і спорту України

Віталій КАШУБА

Підпис Віталія КАШУБИ засвідчую

Вчений секретар НУФВСУ

Галина МАШЕРЕНКОВА